

JAMES MICHAEL LEE, THE SHAPE OF RELIGIOUS INSTRUCTION: A SOCIAL SCIENCE APPROACH (ALABAMA: RELIGIOUS EDUCATION PRESS, 1971)

GURBET KIZILTAN

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen

Bursa /Turkey

gurbetk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5022-2328>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Book Review

Geliş Tarihi /Received: 2 Ağustos 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 26 Ekim 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Kızıltan, Gurbet, "James Michael Lee, The Shape of Religious Instruction: A Social Science Approach (Alabama: Religious Education Press, 1971)", Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/December 2022) 21/2, 1525-1532. <https://doi.org/10.14395/hid.1152914>.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

James Michael Lee: The Shape of Religious Instruction: A Social Science Approach (Alabama: Religious Education Press, 1971)

Abstract

This book, by the American Catholic religious educationist James Michael Lee, focuses on the issue of the place of religious education among the sciences. It reveals the foundations of a macro-theoretical approach to religious education and clarifies the crucial issues related to its nature, basic principles, methodology, and especially its difference with theology by dealing with it comprehensively, systematically, and scientifically. The book had a wide repercussion in the Christian religious education world in the US when it was first published, mainly because it contained opinions and claims against the dominant theological religious education paradigm at the time. It has a great importance in terms of its content and problem subject and it is the first and only work written in its field. The main thesis of the author is that the place of religious education among the sciences is not theology, but social sciences. The social science approach, founded by different theorists but transformed into a comprehensive macro theory by Lee, defines religious education as an experimental activity related to theology but based on the empirical observation of the teaching-learning process, rather than a branch of theology. The author, who makes a strict theological science critique to ground his approach and makes extensive use of scientific data in accordance with the social science paradigm of his period, analyzes the social science approach and the theological approach thoroughly, which he positions as its antithesis, and gives a unique perspective on why religious education should be positioned as a social science discipline.

Keywords: Social science, Religious instruction, Religious education, James Michael Lee.

Öz

Amerikalı Katolik din eğitim teorisyeni James Michael Lee'nin, din eğitiminin bilimler arasındaki yeri problemine odaklanan ve makro teorik bir din eğitim yaklaşımının (sosyal bilim) temellerini ortaya koyan bu eser, din eğitiminin mahiyeti, temel ilkeleri, metodolojisi ve özellikle teolojik (ilahiyat) bilimden farkı ile ilgili önemli meseleleri kapsamlı, sistematik ve bilimsel bir şekilde ele almak suretiyle açıklığa kavuşturmuştur. İlk yayınlandığında, özellikle döneminin hâkim teolojik din eğitim paradigmasına muhalif görüş ve iddialar ihtiva etmesi sebebiyle Hristiyan din eğitim camiasında (ABD) geniş bir yankı uyandıran bu eser, muhtevası ve problem konusu itibarıyla alanında yazılmış ilk ve tek eser olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Yazarın bu eserdeki temel tezi, din eğitiminin bilimler arasındaki yerinin, teoloji (ilahiyat) değil sosyal bilimler olduğudur. Farklı teorisyenlerce temeli atılan ancak Lee'nin bir makro teoriye dönüştürdüğü bu yaklaşım, din eğitimi, teolojinin bir dalı olmaktan ziyade teoloji ile ilişkili ancak temelde öğretme-öğrenme sürecinin ampirik gözlemine dayalı deneysel bir faaliyet olarak tanımlar. Yaklaşımını temellendirmek için sıkı bir teolojik bilim eleştirisi yapan ve döneminin sosyal bilim paradigmasına uygun bilimsel verilerden yoğun bir şekilde faydalanan yazar eserinde sosyal bilim yaklaşımını ve antitezi olarak konumlandığı teolojik yaklaşımı ve sınırlılıklarını etraflıca analiz etmekte ve bu suretle din eğitiminin neden sosyal bilim disiplini olarak konumlandırılması gerektiğini kendine özgü bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilim, din öğretimi, din eğitimi, James Michael Lee.

Üretken ve etkin bir din eğitim bilimci olan ve özellikle din eğitiminin mahiyeti üzerine yazdığı makale ve kitaplar ile alanın bilimselleşmesine önemli katkılar sunan Lee, aynı zamanda teoriyi pratikle buluşturan iyi bir din eğitimcidir. Lee, farklı teorik yaklaşımların din eğitimine uygunluğu ve yeterliliği üzerine yaptığı deneysel araştırmalara ve özellikle öğretmenlik yaptığı süreçte teolojik yaklaşım eksenli din eğitiminin pedagojik zayıflığı ve sınırlılıklarına ilişkin gözlemlerine dayanarak sosyal bilim yaklaşımının temel ilkelerini belirlemiştir. Notre Dame Üniversitesi'nde sosyal bilim temelli lisansüstü din eğitim programı açan Lee, bir laboratuvar gibi tasarladığı bu programdaki araştırmaları neticesinde din eğitim/öğretim sürecini tüm boyutları ile açıklayan, öngören ve doğrulayan bir din eğitimi makro teorisi inşa etmiştir. Lee, tüm hayatını, eserlerini söz konusu teorisini daha da geliştirmeye ve savunmaya adanmıştır.

Yaklaşımını farklı boyutları ile ortaya koyduğu ve trilogy (üçlü eser) olarak isimlendirdiği oldukça hacimli üç ciltlik çalışmasının ilk cildi olan bu eserde Lee, özellikle 1970-80'lerde Amerikan din eğitiminde yoğun bir şekilde tartışılan "din eğitiminin bilimler arasındaki yeri" problemini tartışmaya açmaktadır. ABD'de sosyal bilim temelli bir din eğitimi anlayışını ortaya koyan ilk teorisyen Coe (1917) olmakla birlikte; Türkçeye *din öğretiminde sosyal bilim yaklaşımı* şeklinde tercüme ettiğimiz kapsamlı bir makro teori ortaya koyduğu ve teolojik yaklaşıma meydan okuduğu için Lee daha çok dikkat çekmiştir. ABD dışında Almanya'da da din eğitiminin bilimler arasındaki yeri tartışma konusu olmuştur. Türkiye'de ise ilk kez Tosun'un (2001) *Din Eğitimi Bilimine Giriş* adlı eserinde Alman literatürüne referansla müstakil bir başlık altında meseleyi ele aldığı görülmektedir. Bu eser, Alman literatüründe konu ile ilgili tartışmaların yoğunlaştığı alanları incelemek açısından önemli bir başvuru kaynağıdır. Ülkemizde din eğitiminin mahiyeti ve özellikle bilimler arasındaki yeri meselesi ile ilgili müstakil çalışmaların yetersizliği nedeniyle farklı tecrübelerden yararlanmanın alana katkı sağlayacağı ve din eğitiminin önemli bazı meselelerinin tartışılmasında ve açıklığa kavuşturulmasında farklı perspektifler sunacağı düşüncesi ile Lee'nin bu eseri değerlendirmeye alınmıştır.

Öğretim uygulamalarına katkıda bulunacak bir din eğitim teorisinin temellerinin başarıyla ortaya konulduğu eser on bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırasıyla; din eğitiminin mahiyeti, temel kavramları, odak noktaları, hareket tarzı, metodolojisi, teoloji ile ilişkisi; sosyal bilimlerin mahiyeti, temel nitelikleri ve metodolojisi; teolojik bilimin mahiyeti ve metodolojisi, sınırlılıkları ve teolojinin neden din eğitimi için uygun teorik bir zemin oluşturamayacağı meselelerine odaklanılmaktadır. Eserin tüm bölümlerini analiz etmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından burada genel

bir değerlendirme yapılacak ve özellikle Lee'nin sosyal bilim yaklaşımına ilişkin öne çıkan temel iddiaları üzerinde durulacaktır.

Lee, din eğitimi bir *öğretme* (teaching) işi, *öğretim* (instruction) ile eşanlamlı kabul ettiği öğretmeyi de deneysel ve bilimsel bir faaliyet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Lee, teolojinin spekülatif ve bilişsel bir bilim olduğunu, dinî davranışı kolaylaştırmayı hedefleyen dolayısıyla bir hayat tarzına işaret eden din eğitimi için uygun bir bilim olamayacağını ileri sürmektedir. Lee, söz konusu iddiasını temellendirmek için eğitim bilimleri ve psikoloji başta olmak üzere sosyal bilim verilerinden yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Bu bağlamda eserin en güçlü yanı bilimsel verilere dayanması ve dolayısıyla okuyucuyu ikna edebilmesidir. Sosyal bilim verilerinin yansıra dini referanslardan da bolca yararlanan Lee, teologların, Protestan ve Katolik din eğitimcilerinin görüşlerine de başvurmakta ve bu noktada araştırmacılara oldukça zengin bir kaynakça sunmaktadır. Ayrıca Lee, yalnızca kendi görüşlerine değil karşıt görüşlere de yer vermekte ve bu suretle kendisine yöneltilen eleştirilere cevaplar vermektedir.

Eserin birinci ve ikinci bölümlerinde Lee, din eğitiminin neliği ve terminolojisi probleminde odaklanmakta, özellikle *eğitim* (education) ve *öğretim* (instruction) kavramlarından ne anladığını ortaya koymaktadır. Lee'nin bu kavramlara ilişkin değerlendirmeleri, yaklaşımında neden *din eğitimi* (religious education) yerine *din öğretimi* (religious instruction) terimini kullanmayı tercih ettiğini anlamak açısından önemlidir. Eğitimi, öğretimi de kapsayacak şekilde genel bir anlamda kullanan Lee'nin terminolojisinde öğretim, öğrenmeyi daha hızlı bir şekilde ilerletmek için eğitsel süreçleri bir amaca yönelik olarak olabildiğince etkin hale getirmek ve öğrenilen davranışları öğrenenin yaşam tarzına transfer etmek ve kalıcı olmasını sağlamaktır (s. 8). Buna göre bir din eğitim türü olan din öğretimi ile Lee, dinî davranışları ortaya çıkaran çok farklı etkenler içerisinde dikkatleri kontrol edilebilir olanlara yönelmektedir.

Kendine özgü bir terminolojiye sahip olamayan din eğitimi, genel olarak yararlandığı veya temel aldığı bilimlerin terminolojisini kullanmaktadır. Bu bağlamda Lee, eserinde Hristiyan teolojisi ile ilgili bazı kavramlara yer vermekle birlikte ağırlıklı olarak sosyal bilim terminolojisini kullanmakta ve Türkçe'ye *dinî hayat* olarak tercüme edebileceğimiz *Christian living*, *ürün* (product content) ve *süreç içerikleri* (process content) gibi kendine özgü kavramlarla din eğitim terminolojisine katkı sağlamaktadır.

Eserde Lee'nin, bir yanda ekümenik (bütün Hristiyan kiliselerini temsil eden) diğer yanda hangi dinden olursa olsun pratik veya teorik boyutuyla din eğitim-öğretimi ile meşgul herkesin ittifakken benimseyebileceği bir din eğitim terminolojisi inşa etme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Ancak bu anlamda Lee'nin çok başarılı olduğunu iddia etmek güçtür. Çünkü din eğitimini teolojinin bir dalı olarak gören ve *kateşez* (catechesis) olarak adlandıran Katolik din eğitim camiasını arkaik olarak nitelendirdiği bu tür terimleri kullandıkları gerekçesiyle şiddetle eleştiren Lee, benzer bir hataya düşmektedir. Örneğin Lee, *kateşez*'in Katolikliğe özgü spesifik bir eğitim faaliyetini ifade eden sınırlı bir terim olduğunu ve anlamı hususunda bir uzlaşma olmadığını belirtirken din eğitiminin odak noktalarını ele aldığı ikinci bölümde Katolikliğe özgü bir terim olan ve genel olarak kilisenin Hristiyanlaştırma faaliyetlerini ifade eden *kerigma* (kerygma)'yı din eğitiminin önemli odak noktalarından biri olarak belirlemekte bir sakınca görmemektedir (s. 28-34). Lee'nin Katolikliğe özgü bu terimi din eğitiminin odak noktalarından biri olarak kabul etmesi, onun din eğitim faaliyetini kerigmatik bir Hristiyanlaşma süreci olarak gördüğüne işaret etmektedir. Buna göre *kerigma*, Lee'nin iddia ettiğinin aksine, değer yargısız veya nesnel bir din eğitimine imkân tanımamaktadır.

Lee'nin teorisinin ortaya çıkışında ve şekillenmesinde sosyal bilim verilerinin yanı sıra sahip olduğu değerler ve inançlar da ciddi bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla Lee'nin bu eserdeki temel iddialarını ve teolojik yaklaşıma yönelik eleştirilerini doğru anlayabilmek için Hristiyan teolojisini ve *kerigma*, *kateşez*, *kutsal ruh* vb. temel kavramları, İncil'de geçen tarihsel birtakım olayları ve bunların din eğitim anlayışına yansımalarını bilmek önemlidir. Bu bağlamda gerek dili gerekse temel argümanları bakımından bu eserin özellikle Hristiyan olmayan araştırmacılar tarafından anlaşılmasının oldukça zor olduğunu belirtmek mümkündür. Kendisine yöneltilen eleştiriler dolayısıyla bu durumun farkında olsa gerek Lee, bölüm sonlarında yer alan dipnotlarda geniş açıklamalara yer vermek suretiyle bu güçlüğü ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu yönüyle eser okuyucuya kısmi bir kolaylık sağlamaktadır.

Eserde göze çarpan önemli hususlardan biri yapılandırılmış öğrenme ortamına yapılan vurgu ve öğrenmenin gerçekleştiği ortamın bir laboratuvar olarak tasvir edilmesidir. Bu yüzden Lee'nin teorisinin okulla (formal eğitim) sınırlı bir din eğitim faaliyetine işaret ettiği izlenimi uyanmaktadır. Ancak Lee'nin *okullaşma* (schooling) ve *eğitim* (education) kavramlarına ilişkin değerlendirmelerinden din öğretimi teriminin okulla sınırlı bir eğitim faaliyetinden çok daha fazlasına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Eserde din eğitiminin neden teolojik bilimler değil de sosyal bilimler arasında yer alması gerektiğine ilişkin yapılan uzun tahlillerde özellik söz konusu iki bilim arasındaki ontolojik ve metodolojik fark öne çıkmaktadır. Bu bağlamda eserin genelinde üzerinde önemle durulan husus, dinin teolojiden, dolayısıyla din eğitiminin de teolojik eğitimden ontolojik olarak farklı

olduğu, dolayısıyla teolojik bir disiplin olarak konumlandırılmayacağıdır. Sosyal bilim olarak din eğitimi, ampirik olarak gözlemlenen, dolayısıyla bilimsel olarak doğrulanan olgulardan türetilen yasalara dayanarak dinî davranışları anlamaya, açıklamaya ve öngörmeye odaklanır. Lee'nin masa başı bir bilim olarak tanımladığı teoloji ise Tanrı ve Tanrı'nın varlığının ve kudretinin tecelli ettiği evrenle ilişkisini konu edinir (s. 103-104). Teolojik bilimde kullanılan doğrulama yöntemleri (dinî kaynaklar) teolojik bilimin mahiyetine bağlı olarak ortaya çıktığından nitelik itibarıyla deneysel değil, spekülatiftir. Lee'nin sosyal bilim anlayışının metodolojisi, ilke ve kavramları incelendiğinde bunların açıkça pozitivistliğe işaret ettiği görülmektedir. Çünkü Lee, nesnel, nicel, değer-yargısız ve kalbi empirizm olan sosyal bilim temelli bir din eğitimi öngörmektedir. Söz konusu hususlar günümüz yorumlayıcı, eleştirel sosyal bilim paradigması açısından tartışmaya açıktır. Çünkü sosyal bilimlerde nitel çalışmalar giderek yoğunluk kazanmakta, özellikle karma çalışmaların gereceği daha iyi açıklayacağı kanaati hâkim olmaktadır.

Lee'nin teolojik bilime yönelik eleştirilerinden anlaşıldığı kadarıyla Hristiyan din eğitimi din eğitiminin bilimler arasındaki yeri tartışmasının temelinde Hristiyanlığa özgü Tanrı tasavvuru (doğal-doğüstü tanrı anlayışı) gibi teolojik bazı meseleler yer almaktadır. İslam din eğitimi geleneğinde benzer tartışmalar söz konusu olmamakla birlikte bu meseleler dolayısıyla Lee'nin din eğitiminin mahiyetine ilişkin ortaya koyduğu görüşler, yaptığı tespitler olgusal bir gerçeklik olarak din eğitimi için geçerlidir. Çünkü hangi dinin eğitim/öğretimi söz konusu olursa olsun öğrenme/öğretme sürecinde etkili olan faktörler veya öğretim sürecinin genel işleyişine ilişkin bilimsel yasalar, açıklamalar değişmez; çünkü evrenseldir. Lee'nin, profesyonel olarak ortaya koyduğu en kapsamlı ve sistematik çalışmalarından biri olan bu eser hem teorik/kuramsal hem de uygulamalı bir bilim olan din eğitimi teorik-pratik ilişkisini bütünsel bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla din eğitimi bilimcileri için olduğu kadar din eğitimcileri için de temel bir başvuru kaynağı olma niteliğine sahiptir.

Kaynakça

Coe, George Albert. A Social Theory of Religious Education. New York: C. Scribner's sons, 1917

Tosun, Cemal. Din Eğitimi Bilimine Giriş. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2. Basım, 2001.